

Diep in het hart geraakt

Henk Vermeulen

Voor wie zich – zoals in deze bundel gebeurt – bezig wil houden met het avondmaal in de gereformeerde gezindte, zijn de kaders in eerste instantie heel helder. De Bijbel en de gereformeerde belijdenis zijn immers richtinggevend voor bevindelijk gereformeerden. En dus kunnen we voor die kaders allereerst te rade gaan bij de apostel Paulus in 1 Korinthe 11, waar hij schrijft over de instelling van het avondmaal. Daar vinden we een relatief beperkt aantal kernnoties: gebroken brood / lichaam van Christus / wijn / bloed van Christus / gedachtenis / verkondiging / vieren tot de wederkomst / op een onwaardige manier deelnemen / eten en drinken na zelfbeproeving / zichzelf een oordeel eten en drinken ...

Die Bijbelse kernnoties zijn in de Nederlandse kerkgeschiedenis uitgewerkt in onderdelen van belijdenisgeschriften en in het klassieke avondmaalsformulier. Die uitwerking betekent ook duiding en aanvulling. Zo spreekt de Nederlandse Geloofsbelijdenis in artikel 35 (naast de hierboven genoemde kernnoties) over het avondmaal als het voeden en onderhouden van het geestelijk leven van wedergeborenen en uitverkorenen. De Heidelbergse Catechismus licht een aantal van de kernnoties toe, onder andere dat het bij de zelfbeproeving gaat om berouw over de zonde, vertrouwen op de vergeving van die zonde om Christus' wil en verlangen om het geloof te versterken en het leven te beteren (vr. en antw. 81). Het klassieke avondmaalsformulier vult het zelfonderzoek op dezelfde manier in als de catechismus, maar voegt een zondenlijst toe waaraan de

avondmaalsganger zijn leven kan toetsen. Het vervolg van het formulier werkt vooral uit wat het betekent dat Christus Zijn lichaam verbroken heeft 'voor u' (1 Kor. 11:2).

Emotioneel geladen

Zoals gezegd: de kaders zijn in eerste instantie helder. Maar wie wat preciezer rondkijkt in de gereformeerde gezindte ziet al snel dat er – steeds met een beroep op Bijbel en belijdenis – verschillende avondmaalstheologieën en -praktijken ontstaan zijn. Die worden in dit boek verkend. Waar dit inleidende hoofdstuk vooral aandacht voor wil vragen is het feit dat die theologieën en praktijken niet in een soort wetenschappelijk vacuüm beschreven kunnen worden. Het gaat altijd over mensen voor wie – vaak letterlijk – hun hele ziel en zaligheid verbonden is aan de keuzes rondom het Heilig Avondmaal. Let even op dit woordgebruik: Heilig Avondmaal. Niet: avondmaal, of: maaltijd van de Heer, maar Heilig Avondmaal met twee hoofdletters. Zo hoort het in de Biblebelt en dat geeft al direct aan dat het hier om wezenlijke dingen gaat.

Die wezenlijke dingen draaien ten diepste om de hierboven genoemde aanvulling van de Nederlandse Geloofsbelijdenis op de kernnoties van 1 Korinthe 11: het avondmaal wil het geestelijk leven van wedergeborenen en uitverkorenen voeden en onderhouden. Velen in de gereformeerde gezindte worstelen met die woorden: wat is dat precies, wedergeboren worden? En hoe kan ik weten dat ik uitverkoren ben? Als in de prediking regelmatig wordt gewaarschuwd voor 'een Jezus van vijf letters', of wordt gezegd dat velen 'met een ingebeelde hemel naar de hel gaan', worden die vragen op scherp gezet. Het is eeuwig wel of eeuwig wee. In het eerste geval is er een weg naar de tafel van het avondmaal, in het tweede geval niet.

Daardoor is de avondmaalspraktijk in de gereformeerde gezindte sterk emotioneel geladen. Kerkgangers kunnen jarenlang hunkerend in hun bank zitten, wachtend op ... ja, waar-

op eigenlijk? De meesten van hen zijn gedoopt, maar dat feit wordt zelden verbonden met het al of niet deelnemen aan het avondmaal. Wekelijks horen ze de prediking van het Evangelie. 'Kom naar Mij toe, allen die vermoeid en belast zijn, en Ik zal u rust geven' (Matth. 11:28). Maar die uitnodiging, die gepaard gaat met een belofte, is niet genoeg. Er moet een wonder in het leven gebeuren, het liefst even ingrijpend als bij Paulus op de weg naar Damascus. Door de nadruk daarop worden bekeringen als van Timotheüs, die van kinds af de heilige Schriften gekend heeft (2 Tim. 3:15), in bepaalde delen van de gereformeerde gezindte niet snel 'overgenomen'.

Begrijpelijk dat, wanneer iemand dan eindelijk die grote stap zet en opstaat uit de kerkbank om in het zicht van al die kerkgangers naar de avondmaalstafel te lopen, de golven van emoties hoog kunnen gaan. Er vloeien tranen aan het avondmaal; als het niet zichtbaar is, dan wel vanbinnen. Tranen van berouw, dankbaarheid, liefde ... een draaikolk van emoties.

Vrijmoedigheid

Iets van die emoties rond het avondmaal kan hier voelbaar worden gemaakt door een paar korte verhaaltjes. Hier volgt het eerste.

Het gebeurt ergens in het laatste kwartaal van 2024: een jongen en een meisje die elkaar op een van de reformatorische scholen hebben leren kennen, beginnen een relatie. Beiden zijn opgegroeid in een gezin dat behoort tot de gereformeerde gezindte. Beiden zijn ook opgegroeid met de gewoonte om elke zondag twee keer naar de kerk te gaan – en naar goed gebruik ga je dan ook mee naar de kerk van je vriend(in). Natuurlijk zien ze op de eerste gezamenlijke zondag al dat de ambiance van die twee kerken verschilt. Een oude kerk die al eeuwen in het centrum van het dorp staat, heeft een andere uitstraling dan een moderne refodome, en ook de manier van preken verschilt. Dat nemen ze maar voor lief, vooral ook omdat het best moeilijk onder woorden te

brengen is wat er nu precies anders is in de prediking. Totdat er in die oude dorpskerk avondmaal wordt gevierd. Verbijsterd kijkt de jongen toe als van alle kanten de mensen toestromen naar de avondmaaltafel, terwijl hij nooit anders gezien heeft dan een kleine kudde die zich schoorvoetend rond de tafel verzamelt. In het gesprek met z'n vriendin dat later die zondag volgt, spreekt hij zijn ernstige twijfel uit of daar in dat dorp wel de ware Bijbelse leer verkondigd wordt. Het is de vraag of de relatie tussen de twee nog bestaat, want avondmaaltheologie en -praktijk werken niet alleen k rkscheidend.

Dit verhaaltje illustreert dat de vrijmoedigheid om toe te treden tot de tafel van het verbond per gemeente of per kerkgenootschap nogal verschilt. In de hele Biblebelt klinkt de oproep om te komen, evenals de oproep tot zelfonderzoek en de waarschuwing dat men zich een oordeel kan eten en drinken. Dat resulteert in het ene kerkgebouw in een avondmaaltafel met vijftientig deelnemers en duizend toeschouwers, terwijl even verderop in dezelfde plaats honderd van de tweehonderdvijftig kerkgangers deelnemen aan de viering van het avondmaal. Zowel de ene als de andere situatie heeft invloed op de mensen die erbij betrokken zijn.

Avondmaalsmijding

Een oude vader is overleden. Zijn hele leven lang heeft hij twee keer per zondag de kerkdienst bijgewoond en in die jaren is ontelbare keren het avondmaal bediend. Hij heeft nooit de gang naar de tafel gemaakt. Toch maakte hij regelmatig opmerkingen over gemeentelieden die wel deelnamen aan het avondmaal: 'Onbegrijpelijk dat zo iemand zomaar aangaat; moet je eens kijken hoe die leeft ...' Eigenlijk was hij in zijn weigering om gehoor te geven aan de nodiging van Christus heiliger dan die mensen daar aan de tafel. En nu is hij overleden. Hoewel hij er nooit over gesproken heeft, zijn de kinderen ervan overtuigd dat vader een goede ruil gedaan heeft.

Avondmaalsmijding is geen onbekend verschijnsel in de gereformeerde gezindte. Het sacrament is te heilig om aan te gaan – dat is nogal eens de gedachte. Niet alleen vanuit de nederige hoogmoed in het voorgaande verhaaltje. Díé houding leidt er in sommige gevallen toe dat gemeenteleden bij een avondmaalsdienst thuis blijven: ze zouden zich maar ergeren aan al die avondmaalgangers. Maar daarnaast is er ook oprechte schroom, gevoed door eerlijke zelfkennis.

De – inmiddels volwassen – kinderen vertellen nog wel eens dat de avondmaalszondagen een zekere spanning kenden. Op zichzelf geen negatieve spanning, maar pa en ma waren anders, ernstiger, ingekeerder. Lange jaren bleven ze op hun plaats als de dominee nodigde tot de tafel. En later op zo’n zondag, tijdens het eten koken bijvoorbeeld, zong ma de ene na de andere psalm. ‘Mijn ziel is immers stil tot God, van Hem wacht ik een heilrijk lot. Hij immers zal mijn Rotssteen wezen.’ Ze heeft inmiddels haar schroom overwonnen en neemt deel aan het avondmaal, maar de avondmaalszondagen hebben nog steeds een speciale kleur. Ook de kinderen kenden jarenlang schroom om het geloof dat ze van harte in het openbaar beleden hadden ook te belijden door op te staan en deel te nemen aan het sacrament.

Uitzonderlijk

Vele emoties dus, en de manier waarop het avondmaal gevierd wordt, draagt bij aan het oplaaien van die emoties. Dat heeft bijvoorbeeld te maken met de frequentie van de vieringen. In veel gemeenten wordt het sacrament van het Heilig Avondmaal vier keer per jaar bediend. Soms gebeurt het nog minder frequent, bijvoorbeeld vanwege een gebrek aan predikanten, die als enigen de sacramenten mogen bedienen. Of omdat de voorganger in de juiste geestelijke gesteldheid moet zijn om het avondmaal te bedienen. Alleen al door het geringe aantal avondmaalsdiensten krijgt dit sacrament iets heel uitzonder-

lijks, in tegenstelling tot het sacrament van de Heilige Doop, dat vaak een soort vanzelfsprekendheid heeft.

Dat uitzonderlijke wordt nog versterkt door bepaalde gebruiken, zoals de voorbereidingszondag en de voorbereidingsweek. Dat een kerkganger niet zomaar toe kan treden tot de tafel wordt extra benadrukt doordat op de zondag die voorafgaat aan de viering een 'voorbereidingspreek' wordt gehouden. De bedoeling is dat de kerkgangers, onder andere aan de hand van die preek, in de week die volgt zichzelf onderzoeken en zich zo voorbereiden op de avondmaalszondag. Er is geen andere kerkelijke praktijk (denk aan doop, openbare belijdenis of huwelijk) die zo'n specifieke week van voorbereiding kent.

Een andere gewoonte die het uitzonderlijke van het avondmaal en daarmee de emotionele lading versterkt, is het witte laken dat over brood en beker ligt uitgespreid. Het wordt aan het begin van de viering plechtig verwijderd, en aan het eind van de viering weer even plechtig teruggelegd.

De kerkenraad overlegt over de avondmaalspraktijk in de gemeente. Een van de broeders heeft de vraag gesteld waarom brood en beker eigenlijk aan het zicht onttrokken moeten worden door een laken. Volgens hem gaat er van de tekenen op de avondmaalstafel een krachtiger werking uit als ze zichtbaar zijn voor de gemeente: het brood, het lichaam van Christus; de wijn, het bloed van Christus. Een lang overleg volgt, dat zich uitstrekt over meerdere vergaderingen. Niemand kan precies aangeven waar de gewoonte van dat laken vandaan komt, of welke theologische achtergrond het heeft. Maar na breed beraad is de conclusie dat het laken blijft.

Protestanten, zeker in de gereformeerde gezindte, spreken niet snel van heilige grond. Kerkgebouwen worden niet gewijd. Hoe indrukwekkend groot of duur het gebouw ook is, het blijft een verzameling stenen. Geen heilige grond dus: het zuivere Woord kan ook in een schuur klinken. Dat centraal stellen van

de Woordverkondiging leidt er ook toe dat kerkgangers in de gereformeerde gezindte niet uit de voeten kunnen met uitgebreide liturgische gebruiken. Of dat nu de ambtskleding van de predikant is, of de aankleding van het kerkgebouw, het besef dat voorwerpen iets kunnen communiceren is niet wijdverbreid. Hetzelfde geldt voor handelingen: ook daarbij ontbreekt veelal de gedachte dat liturgische handelingen heilig zijn.

En dus ook geen heilige grond, zou je zeggen. Misschien dat kerkgangers een uitzondering maken voor de kansel (daar mag niet iedereen komen) en voor de opengeslagen Bijbel: van kافت tot kافت Woord van God. Ze maken in ieder geval een uitzondering voor de avondmaalsbediening: de tafel en de stoelen daaromheen staan op heilige grond.

Bijzondere ervaring

Elke kerkganger in de Biblebelt maakt zich een voorstelling van wat deelname aan het sacrament voor hem of haar betekent. Hoe zal het zijn, daar te zitten waar Christus de Gastheer is? Het brood te nemen, de wijn ... Wat gebeurt daar met me? De tamelijk nuchtere beschrijving van mogelijke zielenroerselen die de hooggeroemde Á Brakel in zijn *Redelijke Godsdienst* geeft, zijn soms door woorden van latere predikers of getuigenissen in gezelschappen van vromen verdrongen.

Hij is al jaren ouderling in zijn kerkelijke gemeente. Een man die gewaardeerd wordt, die liefdevol spreekt over God, die ernst maakt van het leven met God. Een identificatiefiguur voor velen in de gemeente. Hij gaat niet aan het avondmaal, maar zal zich nooit verheffen boven welke avondmaalsganger dan ook. Soms vertelt hij dat hij één keer in zijn leven aan het sacrament deelnam. Hij had zich een voorstelling gemaakt hoe dat zou zijn, maar het bracht hem niet wat hij gehoopt had. Zijn conclusie was dat hij niet genoeg genade ontvangen had om aan de verbondsdis te zitten. Hij bleef zijn hele verdere leven tijdens de nodiging tot de tafel aan zijn bank gekluisterd.